

„A feladatok találtak meg”

Beszélgetés Jelenits Istvánnal

Jelenits István piarista szerzetes generációkat tanított magyarra és hittanra a piarista rend gimnáziumaiban. Papi pályája a múlt század legsötétebb időszakában indult, amikor az állam hivatalos törekvése volt a hitélet visszaszorítása – vagy egyenesen megszüntetése. A szűkös keretek között mégis módja volt arra, hogy emberségre, hitre és nem utolsósorban az irodalom szeretetére nevelje diákjait. Szinte mindig a „minden emberi rezdülés kifejezésére” alkalmas irodalom közelében volt. Sinka István és Nadányi Zoltán pátriájában nőtt fel, diákként és fiatal szerzetesként maga is verselt. A hivatása azonban – amelyben a lelkipásztori és tanári szerep kiegészíti egymást – teljes embert kívánt. Más módon maradt tehát „literátor”: tanárként, alkalmanként megjelenő tanulmányok, kritikák szerzőjeként, akinek szempontjait az is gazdagította, hogy rendjének teológiai főiskoláján biblikus tudományokat adott elő. A rendszerváltozás idején egy évtizedig a piarista rend magyar tartományának főnöke volt. Különböző médiumokba hívták és hívják meg, mint annak a szellemiségnek a képviselőjét, amelyet a piarista rend több évszázados működése jellemez.

– Berettyóújfalu Nadányi Zoltán révén fölkerült a magyar irodalom térképére. Hogyan került oda a család, tanár úr hogyan emlékszik vissza gyerekkorára?

– A szüleim tulajdonképpen Duna–Tisza-köziek. Kecskeméten találkoztak egymással. Édesapám kecskeméti piarista diák volt, később a kecskeméti jogakadémián tanult. 1919-ben végzett, amikor elég nehéz volt elhelyezkedni. Viszont Trianon következtében Bihar megye kettészakadt. Akkor még nem volt Hajdú-Bihar megye, hanem egy csonka Bihar megye alakult, ahol nem volt város. Így Berettyóújfalut tették meg megyeszékhellyé. Nem nagyon toladtak oda az emberek, mert egy Isten háta mögötti falucsának látszott. Viszont édesapám mint frissen végzett jogász oda jelentkezett, pályázott és kapott árvaszéki ülnöki állást. Így került oda a család, és így születtem én ott, 1932-ben. Ott éltem egészen addig, amíg Észak-Erdély vissza nem került. Akkor átköltöztünk néhány évre

Nagyváradra. Nadányi Zoltánt pedig jól ismertem. Berettyóújfaluban egy úgynevezett tisztviselőtelepet építettek, ahol a megyei tisztviselők kaptak lakást. Édesapámék is oda kerültek hamarosan, amikor én születtem és gyerek voltam, már ezen a tisztviselőtelepen éltek. Nem messze tőlünk, az ötödik-hatodik szomszédunk volt Nadányi Zoltán.

– Tanár úr édesapja a szintén arra a vidékre való Sinka Istvánt is ismerte?

– Igen. Édesapám parasztfiú volt, első nemzedéki értelmiségi. Bölcsészhallgató is volt, inkább tanárnak készült. 1919-ben föl is jött Budapestre, és például Szabó Lőrincsel együtt Babitsot is hallgatta az egyetemen. Aztán visszakerült Kecskemétre. Szegények voltak, és inkább a biztosat választotta, a közel lévőt, így a jogot végezte el. Szegeden tette le a doktori vizsgáját. Édesapám arra büszke volt, hogy Berettyóújfaluban katolikus ember létére a református pappal nagyon jó viszonyt tartott fenn. Együtt járták a Nyugatot, azt

hiszem, a kaszinóba is járt ez a folyóirat. De magánember nem nagyon járta már, vagy nem sokan. Nadányi Zoltánnal is jóban volt. Sinkát is kedvelte, sokszor és szívesen elbeszélgettek. Olvasta a verseit, és magyarázta Nadányi Zoltánnak, hogy ezek a versek miért jók. Két világ, kétfajta örökség találkozott, ő pedig vállalta a tolmács szerepét.

– Milyen mély volt ez a kapcsolat édesapja, Nadányi és Sinka között?

– Nadányi tulajdonképpen kolléga volt, megyei tisztviselőként a szomszédban élt, vele mindennapos beszélgető viszonyban volt. Egyébként miután apám is érdeklődött az irodalom iránt, Nadányi verseit is olvasta, ismerte: volt egy csomó Berettyóújfaluról szóló verse, amelyeket *Piripócs* címen foglalt össze – ezek a szomszédainkról szólnak. Számomra azért is érdekes a nemrégiben megjelent Nadányi-kiadás, mert ismerősökről szól. Fel lehet ismerni Tardy Gyuri bácsit, akiről utcát kellett elnevezni. Gyerekként sok emlék belém rögződött, amelynek most tudok nevet adni. Ami akkor körülvelt, számomra az volt a világ. Érdekes erről az ő versei révén képet alkotni. Édesapám maga is írt, csak éppen a Berettyóújfalura kerülés meg a jogban, a tisztviselői élet-

ben való elmélyedése távolította el ettől. Juhász Gyuláról írt főiskolás korában, akkor, amikor még nem nagyon lehetett olvasni róla. Őt ezek a népi eredetű költők érdekelték különösen, Illyés Gyuláról is tőle hallottam először. Szeretett olvasni, mindent, erdélyi emlékirókat, egyebeket. Akkor még az olvasás személyesebb is volt. Ha valami megtetszett neki, összecsiszította maga köré a családot, és fölolvastott belőle. Egy regényből egy részletet vagy egy verseskötetből néhány verset nekünk, gyerekeinknek.

– *Említette Nagyváradot, ahová Észak-Erdély visszakerülése után átköltözött a család. Tanár úr ott a premonstreiekhöz kezdett járni iskolába. Piarista tanárként miben látja a különbséget a premonstreieki tanítási hagyomány és a piarista között?*

– Erről nehéz pontosan szólni. Nagyváradon a premonstreieki sajátos helyzetben voltak: kevés pap lévén elég sok civil tanár is működött az iskolában. Ugyanakkor ennek a nagyváradi premonstreieki iskolának több nemzedékre ágazó hagyománya volt. Az öregek körülnyűzsögtek bennünket, és boldogan figyelték, ahogy újjászületik az iskola. Ebből valamit mi, gyerekek is megéreztünk. Meg aztán érdekes volt – számomra különösen –: azért, hogy benépesüljön az iskola, kispapjelölteket, papnak készülő diákokat gyűjtöttek össze a Székelyföldről. Kiszemináriumnak hívták ezt akkor. Számunkra két párhuzamos osztályban indult az első évfolyam, mindegyikben körülbelül hatvanan voltunk. Sok székely gyerek tanult velünk. Érdekes volt az is, hogy nekünk román is kellett tanulnunk. Horthyék erre is gondoltak – szerintem nagyon bölcsen –, ezeken a területeken tanulnunk kellett román. A Székelyföldről érkező társak viszont lázadoztak, hogy ők akkor se tanultak román, amikor román éra volt.

És most mégis román kell tanulniuk. Akkor elmagyaráztam nekik, hogy pont ezért fontos ez, mert így megmutathatjuk nekik, hogy nem akarjuk megtorolni azt, amit ők rosszul csináltak. Nagyon érdekesek voltak ezek a gyerek fejével átélt feszültségek. Erre szívesen emlékszem vissza. A kérdést, piaristák vagy premonstreieki, nem tudom egész pontosan megítélni, de azt tudom, hogy a premonstreieki is azok közé tartoznak, mint a bencések, ciszterciek, akik II. József idején kényszerből váltak tanítórenddé. Őriztek valami ősi feudális, monasztikus hagyományt. Ennek a jelenléte érezhető volt az iskolában. Egy másfajta méltóság vette körül a tanárokat. A piaristák iskoláiban – talán régen is – a tanárnak volt tekintélye, de nem olyan, mint például a premonstreiekinél. A fehér reverenda, a kék öv sajátos nimbusszal vette körül a premonstreieki tanárokat. A piaristáknál pedig valami természetes megértés működött az egyszerű emberek iránt. Én már piaristaként a saját tanárimról megtudtam, hogy többnyire parasztyerekek voltak, maguk is szegény emberek közül származtak, és úgy lettek kegyesrendi szerzetesek. Volt valamilyen szociális, nem is csak érzék – mert a gazdag embernek is lehet szociális érzéke –, de egy sajátos magától értődés. Az egyszerű vagy a szegény embereknek a gondját közvetlenebbül átéreztek a piaristák. Valami ilyesmiről tudnék beszámolni, meg talán egy sajátos praktikus tájékozottságról. Egy piarista diák az iskolában nem a műveltség fellegvárában érezte magát, hanem a köznapi életnek a porondján. Ezt talán nem is fogalmazták meg tudatosan, hanem inkább történeti tradíció volt. Érdekes, hogy milyenek voltak a piaristák épületei. Sokszor figyeltem később, amikor bejártam a Kárpát-medencét, és a régi piarista iskolá-

kat, rendházakat néztem végig. Van ezeknek valami közös építészeti stílusuk, amelyet többnyire az határozott meg, hogy ez a rend tényleg szegény volt. Nem telt neki gazdag épületekre, ugyanakkor mégis méltósággal építette meg az épületeit, de nem úgy, mint azok a rendek, amelyek mögött nagy földbirtokok álltak és másfajta tradíció.

– *Olvastam a tanár úrral egy beszélgetést arról, hogy a nyugat-európai piaristák és a magyarországiak között az említett építészeti hagyomány különbözött: a magyarok nagyobbak építették a saját szerzetesi szobáikat, mintegy mutatva azt a szellemi önállóságot, függetlenséget, nyitottságot, amely jellemezte őket tanári munkájuk során...*

– Igen, a külföldi és a magyar piaristák között voltak különbségek. Mária Terézia idején az állami beavatkozás kora kezdődött el a magyar közoktatásban. Szabályozták a közoktatás rendjét, ami addig nem is nagyon volt szabályozva. Elődöntötték, milyen végzettséggel hol lehet tanítani. Nyugaton a rend másképpen reagált az efféle rendelkezésekre. Hogyha csak állami egyetemen végzett emberek taníthattak középiskolában, mint ahogy ez általában követelményként megfogalmazódott, akkor a piaristák átmentek az elemibe. A mieink pedig elfogadták: állami egyetemre kell járni, hogy az ember középiskolában taníthasson. A magyar piaristák így hát egyetemen tanultak, egyetemi végzettséget kaptak és középiskolákat tartottak fenn. Az elemi iskolák a plébániák feladatkörébe kerültek, ahol civilek tanítottak. A piaristák gimnáziumi tanárokká lettek, és ehhez nagyobb állandó műveltségi színvonal kellett. A nyugati piarista házakban az a helyzet, hogy van könyvtár, olvasóterem a többi szükséges helyiség mellett, és a tanárnak a saját szobája inkább csak arra

szolgál, hogy ott aludjon, pihenjen és összeszedje magát. Nálunk pedig a legtöbb piaristának volt, van is annyi könyve, hogy azok között maga szeret lenni. A szobája a munkaterülete is tulajdonképpen. Amikor nem a diákokkal van, akkor saját szobájában tölti az idejét. De ez azt is jelentette mindig, hogy a piarista iskolák nagyon sok szállal kapcsolódtak egy helyi közösség, egy város életéhez. Utánanéztem ennek a rendtörténetben. A hódoltság idején például Szegedre kerültek a piaristák, és egy lestrapált kocsmá épületét kapták meg, amelyet a helyiek Hatrongyosnak hívtak. Ez lett ebben a városban az első iskolájuk. Akkor még a szegedi plébános sem lakott Szegeden, hanem Bécsben, ahol szegedi plébániája jövedelmét élvezte. A piaristák pedig helyben voltak hárman-négyen, és iskolát csináltak. Közben viszont a plébánia gondja is rájuk szakadt. Mert ők voltak a legközelebbi papok, akikhez az emberek fordulhattak. Kalazanci Szent József, a rendalapítónk Rómának a külvárosában alapított iskolát, ahonnan az később került be egy palota épületébe, amelyet adományoztak neki. A piaristák azt tartották feladatuknak, hogy a szegény gyerekeket megkeressék, és Magyarországra is ezért jöttek. A jezsuiták letelepedtek Komáromban, mert az egy gazdag város volt. Rögtön, még el sem mentek az Alföldről a törökök, már lehetett iskolát alapítani, megfelelő jövedelem is volt. Egy rendtörténész írta le, hogy a komáromi jezsuiták egyetlen iskolai ünnepélyre költöttek el annyit, amennyi a szegedi piaristáknak az éves költségvetése volt. A mieink együtt nőttek a várossal. Ahogy a város gyarapodott, jobb épületeket épített nekik, mert maguknak nem volt olyan tőkéjük, amelyből építkezhetek volna. A város látta, hogy értelmisége ebből az iskolából kerül ki. Akkor

pedig természetes, hogy ezt istápolta, mert a saját növekedésének a biztosítékát látta benne.

Egyetemistaként

– Ez a szegény rétegek felé való nyitottság közrejátszhatott abban, akár a rendalapító idejében, hogy igen erős hangsúlyt kapott a piarista oktatásban a természettudományos képzés?

– Igen. Kalazanci Szent József olyan tudást akart adni azoknak a diákoknak, akiket összegyűjtött, amelyből aztán később megélhetnek. Azoknál, akik gazdagabb emberek fiait tanították, a tudás, a műveltség inkább decorum volt. Hozzá tartozott ahhoz, hogy az ember ne szégyellje magát gazdagságában. Természetes, hogy a humanista tudás másképpen viszonyul a világhoz. A piaristáknál pedig fontos szempont volt, hogy a diák később meg tudja élni abból, amit tanult. Új értelmiséget igényelt ez a kor. Szükség volt, mondjuk, kereskedelmi számtanra. Szükség volt arra, hogy mérnöki rajzot tudjon készíteni valaki. Nem lett belőle feltétlenül mérnök, de jól tudott rajzolni. Ha megnézi az ember a magyar térképészet történetét, érdekes dolgok derülhetnek ki. Amikor a török

után föltérképezték az országot, mert a régi birtokviszonyokat tisztázni kellett, vagy lecsapolták a lápokot, ezekben a munkákban sok volt piarista diák vett részt. Megtanították őket arra, hogyan készítsenek műszaki rajzokat és felméréseket. Ehhez nem kellett egyetemi végzettség. Az értelmiség másodvonalában dolgoztak, és megélték belőle. És elkészítették Magyarország kataszterrendszerét.

– Ez a szellemi nyitottság mindvégig érvényes volt a piaristákra? Olvastam, Kalazancius annak ellenére volt személyes ismerőse Galileinek, hogy az akkoriban akasztotta össze bajszát az egyházzal...

– Igen, ő piaristákat küldött Galilei mellé, akik öregségében istápolták Firenzében. Ugyanakkor matematikát tanultak tőle. Kalazanciusnak voltak kapcsolatai olyan emberekkel, akik akkoriban veszedelmeseknek számítottak az egyház életében. Valószínűleg többet tudott róluk, mint az inkvizíció, és ezért megbecsülte őket.

– A jezsuitáknak is van egy oktatási hagyományuk. Amikor azon gondolkodott Kalazancius, hogy összeállítsa a piarista programot, vett-e át valamit a Ratio Studiorumból?

– Igen, Kalazancius ismerte ezt a hagyományt. De a jezsuiták inkább diplomaták voltak. Aki a szegények közelében van, látszólag rövidebb távlatokban gondolkodik. Lehet, hogy valójában nagyobbakban. Aki meg a diplomácia közelében van, messzebb lát, és mégsem lát olyan messzire, mint a másik. A jezsuiták azt látták, hogy a törvény: *cuius regio, eius religio*. Hogyha a birtokos nemességet megnyerjük, akkor jobbágyaikat is meg tudjuk szólítani, illetőleg azok is katolikussá lesznek. Egy ellenreformációs program vezette az ő lépéseiket. Ebben fontos volt, hogy a birtokos osztályoknak

olyan iskolát nyújtsanak, amelyik a státusuknak megfelel. Ők a diákjait rangjukhoz méltó életre nevelték. A piaristák esete más, túlnyomórészt

1950-es évek végén

szegény diákjaik voltak, többnyire nem is az iskolában voltak elhelyezve, azokhoz nemigen tartozott kollégium. A diákok összefogtak, egy-egy mesterembernek a házában béreltek szállást és bejártak az iskolába. Másfajta struktúrája volt az oktatásuknak. Egy piarista könyvtár abban az időben nem versenyzett egy jezsuita könyvtárral, amelynek az alapításához nemcsak a város adta a pénzt, hanem egy-egy főnemes is. A jezsuitáknak szintén érdekes az oktatási rendszerük, öbennük is sokféle modernség volt. A modern, oknyomozó történetírásnak az úttörői voltak. Ugyanakkor őrájuk jobban fölfigyelt az egyház is. Amikor ez a modernség veszélyesnek látszott, akkor nekik visszakoezniuk kellett. Többször be is tiltották a rendet, amely aztán később persze újraéledt. A piaristák meg úgy éltek, mint a dudva. Nem voltak annyira a figyelem középpontjában, mégis terjedtek. A praktikum szintjén keresték az együttműködést a világgal. Így,

mondjuk, a protestánsokkal is. Magyarországon Debrecenben is meghonosodott a piarista rend, ahol két katolikus család élt akkor, mikor a kegyesrendieket a váradi püspök odatelepitette. Az egyik a hóhér volt, a másik egy állami tisztviselő, akit Bécsből küldtek oda. A rend mégis elkezdett ott működni. A szerzetesek kimentek a Hortobágyra, ahol az egri püspökségnek volt birtoka. Éltek ott emberek, akik azt se tudták, hogy megtörtént a reformáció. Összegyűjtötték a gyerekeiket, és elkezdtek tanítani. És nem vitáztak. Érdekes ez, mondjuk éppen Debrecennek a történetében. A piaristákat mint ott lévő megbízható embereket felkérték arra, hogy bizonyos könyveket cenzúrázzanak. Kiadható-e vagy nem adható-e ki. A piaristák

pedig többnyire lojálisak voltak a helybeli protestáns kiadványok irányában. Kalazanci Szent József egy protestáns szerző latin nyelvtanát bevezette az iskolába, mert úgy látta, hogy az jó tankönyv. Nem baj, hogy protestáns szerző írta. Ha jobban lehet belőle latint tanítani, akkor mi azt használjuk.

– *Visszatérve a tanár úr életútjához, Nagyváradot a front közeledtével el kellett hagynia a családnak. Ezt hogyan élte meg?*

– Ez a történet számomra elég emlékezetes, és utólag látom, hogy sorsfordító is volt. Annak bizonyult a család életében is, mert nem egyszerűen menekülésről volt szó. Édesapám azt mondta – akkor már az ágyúlövéseket hallottuk –, hogy itt maradunk Nagyváradon. Lesz, ami lesz, meglátjuk, mi történik. Aztán a megyét, a tisztviselői kart kivonták, s egyszer csak hazauzent édesapám a megyeházáról, hogy szedjük össze a holminkat. Kézitáskába kell pakolni, mert délután indulunk.

Teherautóra raknak minket és elhoznak. A lakást lezártuk, és ott hagytuk az összes holminkkal együtt. Nem is maradt meg semmink, csak az, amit kézben elhoztunk. A várost akkor még nem ürítették ki, de a tisztviselői kart elhozták. Először talán még arra gondoltak, azok is, akik ezt intézték, hogy Berettyóújfaluba jönnek át a sejtetőn újra kirajzolódó trianoni határ innenső oldalára. De aztán onnan is továbbvittek, amikor odaért a front. A végén aztán már nem tudták a hivatalnokokat és azok családjait helyről-helyre nyugatabbra vinni. Csak a férfiakat, a tisztviselőket vittek tovább, a család nélkül. Édesapám nem akart minket egy ismeretlen faluban otthagyni. Egy német teherautóra kéreztünk föl. Följöttünk Budapestre, itt helyeztet el bennünket. Ezután kereste meg a vármegyét, amely akkor már, nem tudom, Zemplénben vagy hol kóborolt. A megyei tisztviselők az aktákkal együtt egy illuzórikus vármegyét képezve jártak az országban. Talán – amennyire én utólag gondolom – úgy érezték, addig nem kell katonának menniük, amíg ők alkotják a vármegyét. Valóban, amikor édesapám végül visszakerült Pestre, be is hívták katonának. Elvesztette a fölmentését, amely addig érvényes volt. 1899-ben született, 45 éves volt. El is került tőlünk, amerikai fogságba esett, onnan jött haza.

– *Budapesten hová költözött a család?*

– Először ismerősöknél kaptunk ideiglenes szállást. Aztán pedig régi tanáraihoz fordult édesapám. A piaristáknak akkor volt – és ma már újra van – a Svábhegyen, a Költő utcában egy sporttelepe, egy üdülője, ahová a pesti házból a rendtagok föl tudtak menni hétvégén. Ott akkor majdnem senki sem volt. Azt mondták, jó is, ha valaki ott lakik. Ott adtak nekünk helyet, ott éltük át az ostromot.

– *Hogyan került a tanár úr Kunszentmiklóásra, ahol még református iskolába is járt?*

– Édesanyám kunszentmiklósi, és amikor vége volt az ostromnak, nem volt enivalónk. Amikor a Ferenc József-hídat újjáépítették, akkor indultunk mi le a Svábhegyről, hogy ezen a hídon átjyjünk és lemenjünk Kunszentmiklóásra, ahol édesanyám örökségéből volt még valami kis családi földünk. Azt éppen bérelte valaki. Úgy gondoltuk, hogy a bérlő ad majd valamit, amiből meg tudunk élni. A Ferenc József-hídat már lezárták, mire mi leérkeztünk, és csónakon kellett átkelnünk a Dunán. Valahol Dunaharaszti tájékán már járt a vasút, azzal mentünk le Kunszentmiklóásra. Ott éltünk egy darabig, amíg édesapám meg nem jött. Aztán újra föltelepedtünk Pestre, mert ő itt kapott állást. Végül Budapesten vertünk gyökeret. Később itt is haltak meg a szüleim. De visszatérve, igen, Kunszentmiklóson is tanultam. Érdekes helyzet volt az is, részben azért, mert egy református gimnáziumba kerültem. Kiváló tanáraim voltak ott, például Kövendi Dénes klasszika-filológus, aki Platón is fordított. A háború után hatan-heten alkottunk ott egy osztályt. Az iskola épületében kórház működött. A gimnázium pedig a református templomban helyezkedett el, egy-egy osztály különböző padosorokban foglalt helyet. Ha egy tanár egyet rikkantott, akkor az egész templom odafigyelt.

– *A tanár úr a huszadik századi magyar történelem egyik legsötétebb időszakában érettségizett. Mi volt érezhető egy középiskolai diáknak az akkor kiépülő diktatúrából?*

– Piarista diákkoromból két évet állami iskolába jártam, mert 1948-tól 1950-ig a budapesti iskola is államosított. Így én is az Ady Endre Gimnázium diákja lettem. Nagyon jelentős korszak volt ez a mi generá-

ciónk életében. Egy-két gyereket hoztak az iskolába máshonnan, akiknek az lett volna a feladatuk, hogy köztünk amolyan világnézeti átalakulást szorgalmazzanak. Csupa új tanár került az iskolába. Az odaérkező tanárok egy része elkötelezett pártember volt, ők keményen igyekeztek bennünket átnevelni. A másik részük meg keresztény, akik abban reménykedtek, hogy nálunk valamilyen harmonikusabb közösséget találnak. De mi, diákok ezeknek az életét is megnehezítettük. Mi tulajdonképpen csak védekeztünk. Majd mindent, ami ezektől az emberektől felénk érkezett, ellenséges megnyilatkozásként fogadtunk. Köztünk viszont nagyon mély összefogást teremtett ez a két év. Elég nagyok voltunk már ahhoz, hogy a régi cserkészéletünket tovább folytassuk. Így sokat kirándultunk, sokszor összegyűltünk, és okos dolgokról beszélgettünk. Akár politikáról is. Ott volt köztünk Andorka Rudolf, a későbbi szociológiai professzor, aki demográfáról beszélt. Ott volt Antall József, aki édesapjáról beszélt, meg a lengyelekről. De több más olyan fiú is, aki a családjából hozott magával emlékeket, ismereteket. Igyekeztünk a magunk módján tájékozódni a világban. Ugyanakkor nem voltunk

annyira feltűnőek, mert nem voltak felnőtt vezetőink. Nem történt semmi olyasmi, ami miatt mi lebuktunk volna. Mert a gyerekekkel mégsem törődtek annyira. Ez egy hallatlan érdekes, meghatározó időszak volt számunkra, amelynek a hatását máig is érezzük.

– *Hogyan érelődött meg a hivatás gondolata, egy adott pillanathoz volt köthető ez, vagy inkább fokozatos ráismerésként élte meg a tanár úr?*

– Egy fokozatosan kiteljesedő folyamat volt, de az előbb elmondottak nagyon hozzájárultak ehhez. Részben a gyökérvesztés, az, hogy kicsöppentem egy olyan életformából, amely aztán sose állt helyre. Mi itt, Budapesten nem állítottuk helyre azt az értelmiségi életformát, amely Nagyváradon körülvett bennünket. Másfelől az iskolában otthonra lettem. Elég sokat tanítottam, mert pénzre volt szükségünk. Az iskolában korrepetáltam kisebbeket, de az osztálytársaimat is. Előfordult, hogy például érettségi előtt valaki észbe kapott, és szólt, hogy a szünidejét tanulással kell töltenie. Én akkor minden nap korrepetáltam, hogy fölkészüljön az érettségire. Kaptam érte pénzt, amelyet hazaadtam. Másrészt pedig rájöttem arra, hogy kedvet

Biciklitúrán (1970-es évek)

tudok csinálni a tanuláshoz olyanoknak, akiknek az iskola nem tudott. Ez elgondolkodtatott. Egyedül, tulajdonképpen tanárok nélkül maradtunk mi ezekben az években. Azt is láttam, hogy a barátaim megbíznak bennem. Talán ez a hivatásom – fogalmazódott meg bennem. Aztán ténylegesen készültem is arra, hogy belépek a rendbe. Tehát nem valami nagy megtérés vezetett ehhez a döntéshez, hanem egymásra épülő fölismerések. A piaristák akkor, amikor az iskolát elvesztették, úgy érezték, az is előfordulhat, hogy felszámolják a rendet. Elkézdtek menteni a könyveiket. Én is hazavettem sok Migne-kötetet, amelyekben patrisztikai irodalmat adtak ki. Szerettem a latint, már gyerekkoromtól kezdve olvastam latin szerzőket. Ekkor kaptam sok Szent Ágoston-művet. Az ifjúságomnak az egyik legérdekesebb élménye volt ez. Latinul olvastam például a *De civitate Dei*-t. Nem is egészen értettem, nyelvileg igen, teológiailag viszont nem. Azóta persze tisztában vagyok ezzel a háttérrel. Egy gondolatvilágnak a hallatlan gazdagsága és meggyőző ereje bontakozott ki és vett körül. Akkoriban nem volt tévé és más efféle szórakozás. Olvastam Szent Ágostont, és sok mindenben rokon világot találtam benne. Ott a gótok meg a többi barbár népek fenyegették Afrikát, tehát egy veszélybe jutott kereszténységről adott hírt ő is. Szent Ágoston kereste a biztonság lehetőségeit, meg azzal foglalkozott, hogy mi is irányítja a világot. Mindezt én nagyon közvetlenül átéltem, és lehet, hogy az életemnek egyik legmeghatározóbb, egyik legnagyobb olvasmánya volt ez az ezer oldalas Szent Ágoston, amelyet akkor szinte befaltam. A Bibliához is Ágoston vezetett közelebb, mert olvastam a János-evangéliumhoz írott kommentárjait. Mikor aztán később a teológiai főiskolán bibliakumból vizsgáztam, akkor ezek

a kommentárok bennem elevenebbek voltak, mint a modernek, mint amelyeket akkor olvasnom kellett.

– *Amikor a döntés megszületett, elárulta-e valakinek, vagy megmaradt személyes ügynek?*

– Nem sokat beszéltem erről, ott-hon sem, csak akkor, amikor a végét jártuk az érettségi előtti időnek. Akkor viszont az derült ki, hogy miután a piarista rend létszámát korlátozták, sok kispapot el kellett bocsátani. Éppen 1950–51-ben, amikor piarista tanáraink visszakerültek hozzánk, és amikor többen is kérték a felvételüket a rendbe, mondták nekem, hogy ha én pesti vagyok, és hazulról el tudom végezni az egyetemet, inkább válasszam ezt a megoldást, mert így nem kell ezt a szűk létszámkeretet igénybe venni. Nem nagyon látszott valószínűnek, mégis fölvettek a bölcsészkarra. Jártam az egyetemre, s azzal párhuzamosan beiratkoztam civil hallgatóként a hittudományi akadémiára is. Amikor aztán 1955-ben elvégeztem az egyetemet – amely akkor még négyéves volt –, már sok kollokviumon voltam túl a hittudományi akadémián. Így a rendbe való belépésem után a teológiai tanulmányaimat hamar befejeztem. Teológiai doktorátust szereztem. Kétszakos lettem: magyar- mellett hittantanár is. Tanári pályámon később elsősorban hittant tanítottam, de magyart is.

– *Tudták a tanár úrról, hogy párhuzamosan a teológiára is járt?*

– Nem. Akkor kitették volna a szűrőmet. Nem volt elég bekerülni az egyetemre, hanem túl kellett élni afféle tisztogatásokat is. Egyszer például valakinek majdnem népgyűléssel intézték el a dolgát. El kell hagynia az egyetemet, szólt a döntés, mert arra a kijelentésre ragadtatta magát, hogy ő Baudelaire-t tartja a világirodalom legnagyobb költőjének. Amolyan népi mozgalmat indítottak ellene. Az mentette meg, hogy zsidó fiú volt, nemrégén szabadult

valamelyik haláltáborból. Az egyetem tanárai emeltek szót mellette, hogy ez egy megtévedt ember, majd belátja, hogy tévedett. Ne vágják el a pályáját. Azt nem tudták, hogy én a hittudományi akadémiára járok, legalábbis az egyetem biztosan nem tudta. Ezekről a tisztogató akcióktól pedig úgy kerestem menedéket, hogy a nyelvészetbe dolgoztam be magamat. Az egy kicsit pártsemlegesebb világ volt. Mindjárt az egyetemi évek elején történt, hogy bejött Szabó Dénes, aki leíró nyelvtant tanított nekünk, s azt mondta, Ligeti professzor meghirdette a Bevezetés a mongol filológiába című tárgyat, amelyet senki sem vett föl, és hogy ez milyen szégyenletes. Mennyire fontos volna, hogy ezt is tanulja valaki. Úgy gondoltam, akkor én itt nélkülözhetetlenné tehetem magamat, és jelentkeztem is erre a kurzusra. Olvastam korábban Ligeti Kínáról szóló könyvét, szóval tudtam, kicsoda ez a Ligeti, és örültem, hogy ilyen ember közelébe kerülök. S tényleg, ezek érdekes dolgok voltak. Egy kicsit aztán azt éreztem, cserbenhagytam ezt a tudományt, mert végül mégsem a magyar és a mongol nyelv közös szavaival foglalkoztam életem során. Elhagytam a nyelvészeti pályát. De amikor befejeztük, megvolt a lehetőségem, hogy ott maradok, és aspiráns leszek. Azt mondtam, köszönöm, de én szeretnék piarista lenni. Ugyanakkor sokat köszönhetek e tanulmányoknak, mert a tudományos módszertanban többet kaptam ezektől a nyelvészek-től, Bárczitól meg Pais Dezsőtől, Ligetitől, akár Zsiraitól, mint a hittudományi főiskolán, ahova igazán nem is tudtam bejárni az órákra, csak tanultam és vizsgáztam. Később, mikor már piarista voltam, be tudtam járni, de akkor meg az 1956 utáni üldözések tépázták a hittudományi akadémia életét, úgyhogy akkor ott szintén elég nehéz volt a helyzet.

– *Mit érzékelt novíciusként a forradalomból?*

– Elég sokat érzékeltünk. Akkor már nem voltam novícius, mert nálunk egyéves a noviciátus. 1956 augusztusától valamivel szabadabb voltam már. Itt voltak a szomszédokban az első összecsapások, itt vagyunk a Rádió épülete mellett. Október 23-án éjszaka hozzánk is bejöttek munkások, és az ablakunkból géppuskával tüzeltek a Rádió hátsó bejáratára. Így zárták le az oda beáramló lőszer-utánpótlást, tehát a harci eseményeknek a középpontjába kerültünk. Másrészt pedig a volt diákjaink közül is többen jöttek be hozzánk. Tájékoztattak bennünket, elmesélték, hol mi történik. Növendéktársaink pedig, akik már felszentelt papok voltak, egyetemre jártak, kimentek, gyóntatták meg ellátták a sebesülteket, vagy pedig szentkenetet adtak nekik. Szóval eléggé benne voltunk az eseményekben. Érzékeltük azt, hogy mi történik körülöttünk. Van egy személyes emlékem is. Éppen tán november 4-én mentem haza a szüleimhez, akik Budafokon laktak. Gyalog mentem, reverendában, és az utcán talákoztam egy volt nyelvész kollégámmal. Egy évvel fiatalabb volt nálam, katonaruhában volt. Reménykedett abban, hogy megfordul az események menete. Egy csomó röpcédulát adott oda nekem. Ezeket a röpcédulákat a reverendám alatt a kezembe fogva hazavittem és betettem az asztalfiókba. Éppen aznap éjszaka tartották a szobánkban az első házkutatást, és az osztag vezetője arra az asztalra tette a kezét, amelyben elrejtettem őket, onnan dirigálta, hogyan bontsák meg a könyveimet. Szerencsére az asztalfiókot nem nyitották ki. Nálunk kerestek szállást aztán többen, szerzetesek, akik kiszabadultak a börtönből. Itt éltek egy darabig, amíg újra le nem csukták őket. Ők

sokat beszéltek arról, mit éltek át a különböző börtönökben.

– *A tanári pályát Pesten kezdte vagy pedig Kecskeméten?*

– Pesten épp gyakorló tanár voltam (hittanból még gyakorolnom kellett), amikor Medvigy tanár úr, akinél gyakoroltam, hirtelen megbetegedett. Át kellett vennem egyszerre majdnem az egész iskolában a hitoktatást. Mint óralátogató ismertem már a helyzetet. Belecsöppentem, s én fejeztem be az évet. A következő évben még Pesten tanítottam, hogy kéznél legyek, ha újra megbetegszik, de aztán Kecskemétre kerültem. Az igazi kezdet mégis inkább a kecskeméti öt év volt. Új helyzetet jelentettek számomra a diákokon és a falusi gyerekek. Másfajta volt az oktatási kép, mint amilyent Pesten megismertem. Sokat jelentett számomra – tapasztalatot meg háttérrel. Onnan kerültem vissza Pestre az 1964–1965-ös tanévben. Attól kezdve vagyok itt.

– *Akkor is szokás volt a piarista gyakorlatban, hogy tanítási kereteken kívül találkozott tanár és diák, kirándulásokon, túrákon?*

– Igen. Ez nagyon fontos volt, hiszen akkoriban nem volt a gyerekeknek lehetősége arra, hogy otthon megszervezzék a nyarat számára. A családnak nem volt pénze arra, hogy nyaraljon. A diák esetleg dolgozott, de mégsem dolgozta végig az egész nyarat. Örült annak, ha túrázni viszik. Sokszor teltek úgy a nyaraim, hogy egyik kirándulásról megjöttem, és másnap indultam egy másik, egy-egy kéthetes túrára, és így tovább. Diákok is voltak, akik egy nyáron négy-öt túrán vettek részt. Inkább kerékpároztunk, azt az alföldi gyerek is szereti, s fölmentünk például a Felvidékre. Vagy elmentünk Krakóba. Akadt, aki először volt életében nagy hegyek között. Pesti gyerekekkel, amikor ide kerültem, elmentünk Erdélybe is. Az, hogy pél-

dául a Balatonon vitorlázni kezdünk, azt jelentette, ha valakinek nincs annyi pénze, hogy megfizessen egy szállodát, akkor kibérelhet egy vitorlást. Azzal olcsóbban kijön, és elviheti később a családját is nyaralni. Valahogy megtanulták a fiúk, hogyan lehet élni.

– *Ennek – gondolom – van egy olyan pedagógiai haszna is, hogy a diák látja, egy túrán a tanárnak mennyi gondja-baja támad, amit hirtelen meg kell oldani. Mintegy személyes élményt szerez arról, hogy egy felnőtt ember ezt hogyan viseli...*

– Igen. Egymást is jobban megismerik a gyerekek, ha látják, hogy egyikük esetleg nehezebben boldogul egy matematikapéldával, de ha zuhog az eső, akkor nem veszíti el a kedvét, és a többieket is tudja szóval tartani. Ez pedig olyan emberi képesség, amelyet akkor is tisztelni kell, ha nem osztályozzák. Most is próbálják a tanárok ezt a hagyományt folytatni, de a világ is megváltozik körülöttünk. Vannak ugyan kerékpárutak, de az országutakon már nem nagyon lehet kerékpározni, a vizekben pedig fürdeni. Más lett a világ, és másfajta megoldásokra kell törekedni, ha a diákokat össze akarjuk tartani. Most el kell menni színi Ausztriába. Ami már másfajta életfeltételek között zajlik. Nem kívánom vissza azt a kort, mégis voltak visszahozhatatlan szépségei, amelyek a nyomorúságban összekapcsoltak minket a diákjainkkal. Nagyon gazdag szövevénybe szőtték az életünket, amelybe nemcsak az óra vagy az iskolai számonkérés tartozott bele.

– *A nevezetes római biciklizések közül az elsőt mikor vezette a tanár úr?*

– Nem tudom pontosan, de amikor már lazult a diktatúra. Emlékszem, más iskolák is szerveztek nyugatra kirándulásokat. Nekünk egy ilyen kiránduláshoz nemcsak az iskola-

igazgatónak vagy esetleg az oktatási feljebbviteli hatóságoknak, hanem az Állami Egyházügyi Hivatalnak az engedélyét is ki kellett kérni. 1985-től 1995-ig voltam tartományfőnök, az Állami Egyházügyi Hivatallal mint tartományfőnök is kapcsolatban álltam. Minden bizonnyal 1985 után volt az első római út. Amikor jeleztem az illetékeseknek, hogy mi is szeretnénk nyugatra egy kerékpártúrát szervezni, azt válaszolták, majd akkor, ha minden iskola megy. Akkor mehetünk mi is. Ha csak a legjobb iskolák mennek, az nem jelenti, hogy mi is mehetünk. Az már csábítás: esetleg azért jönne hozzánk egy gyerek, mert innen római kerékpártúrára lehet menni. Először tehát nem engedték. Aztán a nyolcvanas évek vége felé már igen. Történt valamifajta áttörés, és elengedtek már bennünket.

– *Bár azóta egyre több az olyan diák, aki előbb jár Nyugat-Európában, mint maga a tanár...*

– Igen, később, amikor Shakespeare-t tanítottam, mindig akadt gyerekek, aki már járt Stratfordban. Vagy Homérosz esetén is mindig jelentkezett valaki, aki közölte, már volt Görögországban. Föl lehet használni az órán ezeket az emlékeket. De azért egy gyerek számára is más kerékpárral elmenni Rómába, mint mondjuk repülőgéppel vagy gyorsvonattal. Az ember másfajta kapcsolatot lel a vidékkel és az ottani emberekkel, ha ilyen „kiszolgáltatottan” járja végig ezeket az utakat. A fiúknak mindig elmondtam, nem azért megyünk biciklivel, mert nincs pénzünk vonatra, hanem azért, mert így jobb bejárni egy vidéket. Ha elfáradunk, például bekéredzkedhetünk egy nagy gazdaságnak az udvarára, ahol szép fák vannak. Ott pedig mondhatják azt, jöjjenek be, és töltsék itt a déli meleget. Az emberekkel így közvetlenebb kapcsolatba lehet kerülni.

– *Térjünk vissza a hivatás témaköréhez. Ha valaki piaristának megy, akkor vállalja azt, hogy egyszerre lesz pap és tanár. A hivatásnak ez a két fajtája a gyakorlatban inkább átjárja egymást, vagy különböző szinteket jelent?*

– Átjárja egymást, rendeltetészerűen. Kalazanci Szent József életében is. Akkor divatos volt, hogy a szerzetesrendekben papi emberek szolgálatokat vállaltak, akár kórházban, akár nevelésben. Ő pedig tudatosan akarta, hogy papok legyenek, akik a fiatalok mellett vannak, és akik az iskolában közismereti tárgyakat oktatnak. Tehát papként is ott vannak a gyerekek körül. A mostani világban, amikor paphiány van, a lelkipásztori munkában is részt vállalunk. Ez azt jelenti, hogy rendszeresen misézünk valaki kint. Én sokáig nemigen tettem, mert teljesen a diákok szolgálatára akartam lenni. Amikor szabadabbá váltak a szombatok, lehetett kirándulni, vasárnap pedig el lehetett menni misézni valahová anélkül, hogy ezzel a diákokat megfosztottuk volna a jelenlétüinktől. Ebben az az érdekes, hogy másként jelenik meg egy ember a szószéken, aki tanár is. Az egy sajátos helyzet, hogy olyan ember papként szólal meg, aki például az irodalomban vagy a természettudományban is otthonos. A tanárember megszokta azt, hogy gyerekeknek magyaráz el dolgokat, és ennek megfelelően szedi össze a mondanivalóját. Észrevettük, hogy a lelkipásztori munkában is egy sajátos szint képvisel a jelenlétünk. Erre talán az egyháznak is szüksége van. Mint piaristák egy kicsit talán segíteni tudunk azoknak, akik gyereket nevelnek a családjukban. Manapság egyébként az iskolának sokszor a szülőt is segítenie kell abban, hogy a gyereket megértse. Az iskolának lehet most olyan szerepe, hogy visszaadja a gyereket az anyjának, vagy a szülőt a gyerekének.

– *Van-e valami közös vonás a hit és az irodalom oktatásában?*

– Azt gondolom, egyre világosabb, hogy a Biblia nem a tudománynak, hanem inkább a művészetnek a nyelvén van megfogalmazva. Az evangéliumban Jézus sem a tudósok nyelvén szólt, hanem metaforákban, szóképekben, ami a szó legszorosabb értelmében költészet. Ez nem azt jelenti, hogy nem igaz, hanem azt, hogy nem olyan módon egzakt, mint a tudomány. Nem törekszik olyan absztrakciós szintre, mint a tudomány. Másfajta módon beszél az igazságról. Úgy, hogy ez az igazság ne csak az eszünket hódítsa, szólítsa meg, hanem az egész embert. Ebben nagyon rokon a művészettel.

– *Mióta foglalkozott a Biblia oktatásával?*

– 1965 óta, mert akkor kerültem Pestre. A rendnek akkor még – mint minden akkoriban működő szerzetesi közösségnek – külön teológiai főiskolája volt. Ebből alakult meg később a Sapientia Főiskola, a szerzetesrendek közös teológiai akadémiaja. Albert rendfőnök úr akkor lett tartományfőnök, előzőleg ő volt a mi rendi főiskolánkon a biblikus tudományok tanára. Fölvívott engem és rám bízta ezek oktatását. Attól kezdve főiskolai tanárként két-három növendékem volt. Oktatásuk érdekében igyekeztem lépést tartani e tudománnyal, s igyekeztem modern könyveket szerezni, ami akkor nem volt könnyű.

– *Említette, hogy a Biblia inkább az irodalom nyelvét, vagy mondhatnánk, eszközrendszerét használja, meglepően emberi módon. Más regisztert megütve: Jézus egy olyan eszközre merte bízni az üzenetét, az emberi nyelvre, amelyről tudható, hogy mennyire törékeny, mennyire könnyen félreérthető. Hogyan értelmezhető ez?*

– Isten elszánta magát arra, hogy kinyilatkoztatást ad, s azóta nemcsak tetteiből vagy alkotásaiból, nemcsak következtetések útján ismerhető fel, hanem Ő maga szólít meg sokakat. Az emberi megszólalásnak a kockázatait pedig neki is vállalnia kellett. Szoktuk mondani, hogy minden hasonlat sántít, s ha Isten hasonlatokat használ, akkor az Ő hasonlatai is sántítanak. Az, hogy Isten használja, nem azt jelenti, hogy ezeket a hasonlatokat megszabadította attól a sántaságtól, amely általában az emberi hasonlatokra jellemző. Inkább beletörődött abba, hogy üzenetét ilyen sántító hasonlatokra bízta, mert különben nem tudott volna hozzánk szólni. Az emberi létbe belelépve annak bizonyos fokú maszatosságát és félreérthetőségét is magára vette. Ezért nem megmásíthatatlan, végső kijelentésekben szólt hozzánk, hanem egyik szavával a másikat szinte helyesbítette. Mint ahogy a példabeszédek az evangéliumban egymás mellé kerültek. Az egyik azt hangsúlyozza, hogy Isten megbocsát, a másik azt, hogy azért az irgalmával mégsem lehet visszaélni. Nem háríthatok mindent arra, hogy ha én elhagyom magamat, Isten úgymint mindent megbocsát. Az pedig nincsen kijelentve, hogy most hány százalékban igaz az egyik, és hány százalékban igaz a másik. Ott vannak egymás mellé téve. Mint egy mezei virágcsokorban minden virág más, és mégis az egész együtt több, mint a szálaknak az összessége.

– *Magyarán a Biblia olvasójára van bízva az, hogy hite segítségével mennyire tudja megérteni ezt az üzenetet?*

– Igen, de mellette van egy közösség, amely őrzi és értelmezi a leírt szavakat. E közösségnek pedig vannak alakjai, akik nemcsak a magyarázatukkal értelmezték, hanem az életükkel is. Részesei leszünk annak is,

hogy például Szent Ferenc hogyan értelmezte életével a jó hírt. Nem föltétlenül ugyanazt kell kiolvasnom belőle, amit ő kiolvasott. De azért az útmutatás, hogy ő neki mit jelentett egy-egy evangéliumi mondat.

– *A modern irodalomtudomány szempontjából is érdekes vonása a Bibliának, hogy annak szövegtörzsében különböző korú szövegek „feleselnek” egymással...*

– Igen, a Biblia nem úgy egy könyv, mint a Korán, hanem „könyvek”. A biblia szó maga többes számú. Könyvek gyűjteménye a Szentírás. Nemcsak egy könyvön belül feleselnek egymással a szövegrészek, hanem könyvek is feleselnek egymással. Ez nem azt jelenti, hogy teljesen önkényesen rakták őket egymás mellé, a mi hitünk szerint Isten gondoskodott arról, hogy egy ilyen gazdag gyűjteményt őrizhessünk. Amelyben elveszni is lehet, de amelynek révén Istennek ezt a gazdagságát megközelíteni is jobban lehet, mint mondjuk egy brosúrából.

– *Biblikus tudós emberként hogy látja azt a tényt, hogy a kereszténység nemcsak egyoldalúan az Újszövetség mellett tette le a garast, hanem befogadta ebbe a hagyományba az Ószövetséget is?*

– Jézus olyan emberekhez fordult, akik maguk is az Ószövetségen nevelkedtek. Isten nem hiába adta az Ószövetséget. Már akkor arra törekedett, hogy Jézusnak a megértését előkészítse. Amikor Isten megtestesült köztünk, nem egy ateista környezetbe lépett be, hanem egy olyan közösségbe, amelyik át volt már itatva Istentől származó információkkal. Megszokta, hogy egyik információ a másakra épül, és egyik a másikat kiegészíti. Még így is keresztre feszítették. Nem ismerték föl benne a hivatalosok azt, akit tulajdonképpen vártak. Ez mégsem jelenti azt, hogy akkor kiderült, az Ószövetség rossz, az Újszövetség pedig egy egészen

más dolog. Hanem az utóbbi igenis az Ószövetségnek a beteljesedése. Jézus Krisztust sem érti az, aki nem az Ószövetség felől közeledik hozzá. Egy épületbe az ablakon is be lehet mászni, de jobb a főbejáraton át. Ebben az esetben ez az Ószövetség. Jézus szavainak az akusztikáját is az határozza meg, hogy itt ezt a prófétát idézi, ott azt, ezt vagy azt a képet használja. Egy kicsit változtat is rajta, ugyanakkor számít rá, hogy az olvasóban vagy hallgatóiban is azok az emlékek élnek, amelyek ily módon halmozódtak föl. Nem lehet Jézust függetleníteni az Ószövetségtől, nem lehet attól függetlenül megérteni.

– *Magyarán, ha egy modern fogalmat akarnék használni, maga Isten, Jézus Krisztus értelmezte az Ószövetséget saját létével...*

– Igen. Azt mondja Jézus, hogy ha a szemed megbotránkoztat, vájdd ki, jobb félszemmél üdvözlődnöd, mint két szemmel a kárhozatra jutni. Ezek a nagyon szélsőséges kifejezések tulajdonképpen egy retorikának a megjelenései. Nem praktikus útmutatást akar adni, hogyan kerüljük el a kísértést, hanem azt akarja megmutatni, hogy mi mindent ér az a mennyi üdvösség, amelyre minket meghívott Isten. Az Ószövetségből megtudható, hasonló kifejezések ott hogyan szerepelnek. Ha valaki csak magát az evangéliumot olvassa, akkor sokszor melléfoghat, tévútra juthat.

– *Értelmezésnek fogható-e fel a szövegek kiválasztásához vezető kanonizáció folyamata ismerve azt, hogy a különböző keresztény egyházak más és más szövegeket fogadtak el hitelesnek?*

– Alapjában véve azt kell világosan látni, hogy nem elsősorban zsinatok, nem egy testület vagy például egy pápa döntött egyedül e kérdésben. Amikor a kánont – akár az Ó-, akár az Újszövetségét – körvonalalták, akkor az elterjedtség számított lényegesnek. Amit egyete-

mesen ismertek, és nem csak egy vidék vagy egy csoport tartott szentnek, érdekesnek vagy fontosnak, azokról jelentették ki, hogy az egész egyház szentnek ismeri el. A protestánsok az Ószövetséggel kapcsolatban egy másik kánont fogadtak el. Az Ószövetség kánona majdnem hogy később alakult ki, mint az Újszövetségé. A zsidóság megosztottabb volt. Az egyik csoport szűkebbre fogta a szent könyveknek a körét, a másik tágabbra. A kereszténység eredetileg egy tágabb kört fogadott el, azt őrizte egészen a protestantizmusig. Amikor a protestantizmus kialakult, a kánon kialakítására bizonyos teológiai viták is hatottak. Például, hogy a halottakért érdemes imádkozni. Ez csak kései ószövetségi könyvekben szerepelt. Luther pedig ezeket kihagyta. Mert akkor kijelentette azt, hogy a Bibliában nincs sehol erről szó. Számára ez fontos volt, mert ő a halottakért való imádkozásnak olyan eltorzult formába botlott, amelyekből – nem minden ok nélkül – visszahőkölt.

– *Biblikusi tevékenységében segítségére volt az, hogy rendelkezett már egy irodalom tanításában szerzett tapasztalattal?*

– Persze. Amint említettem, maga a filológiai módszer meg a szöveg megközelítésében szerzett gyakorlat biztos, hogy sokat segített. A teológián akkor még ezekről a kérdésekről nem nagyon lehetett hallani, de amikor az új szakirodalmat kezdtem olvasni ezzel kapcsolatban, rájöttem, hogy itt van valami történeti kapcsolat is. A modern hermeneutika sokat tanult a biblikusoktól, másfelől most a modern biblikusok sokat tanulnak a hermeneutikától.

– *Tavaly novemberben mutatta be aranymiséjét. Papi működésében mi volt az, amire a legszívesebben emlékszik vissza? Mi az, ami a tanár úr számára emlékezetes volt ebből az ötven évből?*

– Számomra sokat jelentett a vatikáni zsinat, a hitoktatás és papságom szempontjából is. Ismertem a zsinatot előkészítő teológiai munkák egy részét, és jó volt látni, hogy ebben a háború utáni világban az egyház megújult, és tényleg a jövőnek a feladatait kereste, vagy legalábbis igyekezett megfogalmazni őket. Azóta is vissza-visszatérünk a zsinat hatásának a vizsgálatához, és sokan azt mondják, igazában még mindig várat magára, hogy elképzelései teljesen megvalósuljanak. Vagy pontosabban, hogy a szívekig érjen, és az emberek gondolkodásmódját átalakítsa, és ne csak vezényszavak maradjanak belőle. Éppen ez is mutatja azt, hogy itt nem pusztán egy taktikai megbeszélésről volt szó, hanem sok minden olyasmiről, ami lassan itatja át az emberek gondolkodását. Magyarországon különösen gyorsan igyekeztek sok mindent megvalósítani, hogy le ne maradjunk a többi országtól. Akkor erre nem volt igazán ember, meg idő. A liturgia anyanyelvre való lefordítása más népek esetében úgy történt, hogy több embert függetlenítettek és külön közösségekbe gyűjtöttek össze, ahol évekig dolgozhattak ezen a fordításon. Nálunk meg egyébként is elfoglalt emberek maradék idejükben álltak össze és vitattak meg egy-egy szöveget. Ugyanakkor az is roppant érdekes, hogy a magyar nyelv nem indoeurópai nyelv, és egy ilyen kulturális esemény, mint a zsinat, szükségképpen nyelvi esemény is. Ennek a megújulásnak a magyarra való áttétele még mindig egy kicsit betűszagú, vagy hogy úgy mondjam, nem az életből fakad. Nemcsak a liturgia szövegét fordítottuk le sietve, hanem az új teológiának a könyveit is, azoknak a recepciója később jutott igazán mederbe. Mindezek mellett azt gondolom,

hogy érdemes volt azért élni, hogy az ember ennek az eseménynek kortársa legyen.

– *Ezek szerint a második vatikáni zsinat első lépés volt egyfajta nyitás felé?*

– Persze, föltétlenül. Én nem hiszem, hogy azelőtt rossz volt az egyház, hanem eljött az ideje annak – és ehhez talán a világháborúnak a tanulságai és a megrázkódtatása kellettek –, hogy elgondolkodjunk, mit csináltunk mégis rosszul, vagy mit kellene jobban csinálnunk a mostani világ lehetőségeinek megfelelően. Régen nem volt az megalázó, nem volt a korhoz illetlen, hogy egyfajta kétnyelvűséget tartott fenn az egyház az imádságában és közös liturgiájában. Anyanyelven énekeltek az emberek, de nem fordították le magyarra például a liturgiát. Mert az azt jelentette volna, hogy feladnak egy kulturális kincset. A köznépnek a kultúrája egyszerűbb volt, nem bírta volna ezt a nagyon gazdag kincset befogadni. Így tehát megőriztek egy kettősséget korábban mindenhol. A népnyelven való énekléssel egy könnyedebb viszonyt, ezeket a nagyon zsúfolt, gazdag szövegeket pedig megőrizték latinul. A papság is igyekezett ehhez fölőni. Most pedig ez a két kultúra fölösleges. Az iskoláztatás révén felnőnek az emberek ahhoz, hogy igenis közélükbe kerüljön a liturgia. Ugyanakkor hiába fordítjuk le a magyar szöveget, ha nem segítünk abban, hogy ezt a most már anyanyelven szóló szöveget megszeressék az emberek. Ez pedig sokáig tart. Amikor a zsinat zajlott, emlékszem rá, egy kedves barátomtól, egy nálam néhány évvel idősebb, azóta már meghalt piarista hittanártól kérdeztem, a hitoktatásban hogyan érvényesíti a zsinati szempontokat. Akkor ő azt mondta, hogy a közép-

iskoláig ennek a hatása nem ér le. Valahol fönn a teológiában nyit az meg új perspektívákat. Én akkor is éreztem, hogy ez nem így van. Hogy ez igenis az óvodai oktatásig is lehat, vagy a szülőknek a gyerekeikkel való beszédéig. És például gyönyörű dolog volt, hogy a Bibliával való kapcsolat megelevenedett. Nemcsak, hogy mi közel kerültünk a Bibliához, hanem a rengeteg régészeti eredmény megkutatás révén a Biblia is kimozdult abból az üveg alá szorított állapotából, amelyben korábban óhatatlanul létezett. Most egyszer csak az élő beszéd erejével kezdett hatni a szöveg. Az is fontos volt számomra, és valószínűleg el se tudja képzelni valaki, aki messziről nézi ezt a folyamatot, még talán egy katolikus hívő ember sem gondolkodik ezen, hogy ez milyen izgalmas volt – egyszerű lelkipásztori munkát végezni, akár a gyónatószékben, akár a szószéken, akár az iskolában hitoktatóként. Amikor nemcsak arról volt szó, hogy egy megszkott keresztény tanítást elfogadhatóan adjon át az ember, hanem olyan helyzetben kell működnie, amikor ennek a kereszténységnek a mindennapokban való helyzete problematikusá válik. Amikor nem lehet egyszerűen csak az ősök hiteként elfogadtatni, hanem a való világgal kell konfrontálni azt. Kecskeméten, a pályám kezdetén a tanítás mellett kijártunk a tanyákra is lelkipásztorkodni. A tanyasi emberek hallatlan, megdöbbentő pontossággal fogalmaztak gyónásaikban. Emlékszem például arra, egészen megdöbbentem, amikor az egyik azt mondta, hogy: *Loptam, de a magaméból.* Nyilván elvették a földjét, a gyümölcsösét. A gyümölcs pedig megérett, ő meg kiment, leszedte a saját gyümölcsfájáról a gyümölcsöt, és hazavitte. Érezte, hogy most lopott, ugyanak-

kor mégse csak azt gyónta meg, hogy lopott, hanem szükségszerűen hozzátette, hogy a magáéból hozta el. Ebben a helyzetben nem elég az, hogy két *Üdvözlégyet* ad az ember és föloldozza, hanem akkor beszélni kell erről. Ha a magáéból vett el, akkor az lopott, aki magától elvette. Ugyanakkor figyelmeztetni kell, kockáztatja, hogy megbüntetik azért, amit csinált. A gyónatószék egy lelkiismereti krízisbe került embernek a felvilágosítására is való. Ugyanígy a prédikáció is. Ott sem egyszerűen elmondom azt, ami meg van írva a hittankönyvben, hanem felelnem kell azokra a kérdésekre, amelyek kimondatlanul is fölmerülnek az emberekben. Sokat jelentett nekem a papságomban az is, hogy tulajdonképpen a tanársággal összefonódott e hivatásom. A tanárság nem szorította ki a papságot, viszont egy kicsit átszínezte. Mi, piaristák, akik egy csomó diák előtt szoktuk meg, hogy megnyilatkozunk, másképp prédikálunk, mint az a pap, aki csak a szószékről beszél az emberekhez. Az iskolának kegyetlen nevelő ereje van, mert velünk szemben nem áhítatos lelkek ülnek. Egyfajta összeszedettségre, pontosságra szorítja az embert a tanári munka. Ilyenfajta terepen zajlott a papi tevékenységem, és ez tette nagyon érdekfeszítővé.

– *Még egyetemista korában jelentek meg versei. Mi vette rá a tanár urat, hogy ilyen formát használjon?*

– Hát a macska nyávog, a költő pedig verset ír. Ezt már Radnóti megfogalmazta.

– *Tekintett valaha úgy magára, mint költőre?*

– Igen. Az a kérdés, hogy miért hagytam abba. Inkább arra tudok válaszolni. Részben azért hagytam abba, mert valahogy kiszorult az életemből. A papsággal meg a neve-

léssel kapcsolatos feladatok annyira betöltötték az életemet, és annyira úgy éreztem, hogy tulajdonképpen azt, amit fontosnak tartok, el tudom mondani másképp is, nemcsak versben. Akkor pedig kevésbé van szükségem a versre. Ahhoz, hogy a vers megszülessék, az embernek előbb-utóbb minden mást fel kell adnia a költészetéért. Nekem valami más volt az, amiért minden mást föladtam. A szerzetestanári munka. Ebbe elvileg belefért volna a versírás is, de gyakorlatilag nem. Egyszerűen nem volt arra időm, hogy egy bizonytalan vállalkozásba belekezdjek. Hogy azon töprengjek, verset írok, és vagy lesz vers, vagy nem lesz vers. Az óráimra kellett készülnöm, vagy átgondolni a következő prédikációt, amelynek vasárnap késznek kellett lennie.

– *A lemondás megfogalmazása óta nem hiányzik a tanár úrnak az „aktív költészet”?*

– Bizonyos mértékig hiányzik, igen. Illyés Gyulának van egy elgondolkodtató mondata, hogy aki a versírást abbahagyja, az az igazmondást hagyja abba. Lehet, hogy tényleg valamilyen szintű igazmondást abbahagytam. Nem úgy, hogy helyette hazudni kezdtem, hanem hogy bizonyos dolgok elmondatlanok maradnak. Viszont az nem fenyeget, hogy öregkorban kezdjek el verset írni, mert már elszoktam ettől. Érteni értem a verset, de azt is érzem, hogy nem lehet csak úgy visszatérni hozzá, mint egy gyerekkori kedves ételéhez visszatér az ember.

– *Fiatalabb korában megengedte tanári munkája, hogy a kortárs magyar irodalomra rálásson?*

– Igen, természetesen. Amikor Rónay György meghalt, megkért engem az Új Ember arra, hogy minden héten vagy minden két héten valamit írjak. Azt vállaltam, hogy egy mai költőnek egy versét ismertetem. Ez nagyon megtetszett

nekik, s csináltuk is. Akkoriban én sok fiatal költő új verseskötetét végiglapoztam. Olyan verset kellett keresni, amelyik jó és bele is fér a lapba. Nem elemezhettem egy olyat, amelyet nem olvastak az olvasók, a versnek is meg kellett jelennie. Rövid verset kellett keresni, amelyik mégis olyan, hogy megérdemli, hogy egy rövid elemzést írjak róla.

– *Minden költőnek voltak-vannak eszményei. Tanár úr, amikor verset írt, akkor kiket érzett mestereinek, eszményképeinek, akik vezették, segítették az írásban?*

– Gimnáziumi éveimben a költészet ereje igazában nem is a magyarórákon ragadott meg először, hanem a latinórákon. Volt egy nagyon kiváló latintanárom, aki ötödikes korunkban, amikor még az egész latin nyelvtant se tudtuk, már Ovidiusnak és Catullusnak igazi költői erejét érzékeltette velünk. Azért is valószínű, hogy a hexameter izgattak, tehát egy antik hagyomány, nem annyira a horatiusi strófiák, hanem egy másfajta mérték. Az iskolában még nem nagyon találkoztam Radnóti költészetével, csak gimnazista koromban. Persze éppen Rónay beszélt róla nekünk, és megszerettük. Izgalmas hexameteri voltak, de én nem olyan hexameter szerető voltam volna írni. Fazekas hexameteri foglalkoztattak, meg Vörösmartyéi. Ezek között kerestem valami olyat, amely modern is, meg antik is. Meg Vörösmartynak a szárnyalása is foglalkoztatott, s valami saját mondanivaló is kikíváncsított belőlem.

– *Hit és irodalom között lehetséges-e valamilyen kapcsolat, hatás-sal lehetnek-e egymásra?*

– Szerintem igen. Azt gondolom, hogy az irodalom minden igazán

őszinte, mély emberi rezdülésnek a kifejezésére alkalmas. Nem tudom, miért gondolják azt, hogy a hit kevésbé képes megjelenni az irodalomban, mint a szerelem vagy a hazaszeretet. Vagy bármi más alapvető emberi érzés. Nyilván baj volna, hogyha versbe szedett hitvédelem szólalna meg. Persze az sem igaz, hogy mihelyt védeni kell valamit, akkor kevésbé alkalmas arra, hogy versbe foglalják. A hazát is védeni kell, és mégis szép versek születtek a hazaszeretetről. Azt szokták mondani, a magyar nem metafizikai igényekkel bíró nép, azért nem lettek olyan „vallásos” költőink, mint mondjuk, a franciáknak vagy az angoloknak. Nem hiszem, hogy ez így van. Ady például megjelent istenes költészetével is, elég nagy személyiség volt ahhoz, hogy ne féljen semmitől. Hanem egyszerűen, hogyha őt az Isten megérintette, akkor arról is beszélt. Lehet látni a költészetén, hogy protestáns ihletésű, de olyan elementáris erejű, hogy a katolikusokat sem töltötte el idegenkedéssel. Sík Sándor az elsők között volt, aki Ady istenes költészetét méltatta nagy tisztelettel, együttérzéssel. József Attilának a metafizikai igényessége páratlan. Pilinszkyről kellene még beszélni, de hiszen őt mindenki ismeri.

– *Mivel foglalkozik most, gondolkodik itt az írásra. A feladatok találják-e meg inkább, vagy a tanár úr találja meg őket?*

– Inkább a feladatok találnak meg engem. Egész életemben amolyan szétszóródott figyelmű ember voltam. Tanárként mindennel kellett foglalkoznom, azt a költőt kellett szeretnem, akit éppen tanítok. Nem merültem el egy-egy korszak kutatásában, mint mások tehették,

inkább sok mindennel foglalkoztam egyszerre. Persze van, amikor egy könyv vagy probléma kapcsán szeretnék megírni ezt-azt. Nem a vita kedvéért, hanem inkább azért, mert talán félreértéseket, tájékoztatlanságokat igazíthatnék helyre, azokat tisztáznám. Babits kapcsán is volna megírnivalóm, mert pályámból adódóan életművének bizonyos vonatkozására nagyobb rálátással rendelkezem, mint mások. De nemsokára nyolcvanéves leszek, és a barátaim, osztálytársaim közül többet is eltemettem. Lehet, hogy arra kellene gondolni, mi az, amit még meg tudok csinálni, amire eddig nem volt időm, de most mégis össze kellene szednem magam. Nem ezt teszem. A versírást is azért hagytam abba annak idején, mert úgy gondoltam, hogy az több időt igényelne. Van egy kedves barátom, aki orvos, és lábtörésemmel hozzá fordultam. Egy meghatározott pillanatban azt mondta, hogy vagy többet, vagy kevesebbet kell síznem. Mert már másodszor törtem el a lábam. Akkor a kevesebb sízés mellett döntöttem, mert nem tudtam többet sízni, és lemondtam arról a kevésről is. Valahogy így voltam a versírással is. Úgy éreztem, többet kellene foglalkoznom a verseimmel, hogy igazán jók legyenek. Én valahogy sohasem művekben gondolkodtam, hanem inkább mindennapos apró-cseprő dolgokban, és valójában ebből állt össze néhány kötet, amely a munkámnak valahogy a mellékterméke volt. Nem a marandóságnak vagy nem az utókor-nak készültek, hanem adott feladatok megoldására. Azt hiszem, az életem hátralevő éveiben sem lesz ez másképpen.

Csábi Domonkos